

Н. М. Гораль,
Національний університет «Львівська Політехніка», м. Львів

ЛІТЕРАТУРНА КРИТИКА І «ЗАПИСКИ КРАЙ УЗГОЛІВ'Я» СЕЙ СЬОНАГОН

Статтю присвячено аналізу наукових поглядів літературознавців на «Записки край узголів'я» Сей Сьонагон. Особливо звернено увагу на відмінності інтерпретації тексту твору чоловіками та жінками.

Ключові слова: літературна критика, література «жіночого потоку», дзуйхіцу.

Статья посвящена анализу научных взглядов литературоведов на «Записки у изголовья» Сэй Сенагон. Особое внимание уделено различиям мужской и женской интерпретации текста.

Ключевые слова: литературная критика, литература «женского потока», дзуйхицу.

This article is devoted to the analysis of various points of view of literature critics on Sei Shonagon's «Pillow Book». Special attention is paid to the differences between female's and male's interpretation of text.

Key words: literature critic, literature of «female's stream», dzuihiu.

«Записки край узголів'я» – це один із найяскравіших творів так званої літератури «жіночого потоку» епохи Хейан, який дав поштовх для подальшого розвитку жанру дзуйхіцу в японській літературі. Дзуйхіцу розглядається літературознавцями як «найскладніший літературний жанр середньовічної прози» [2, с. 3], в якому в довільній формі розрізнених, непов'язаних фабулою данів (розділів) повідомлялись різні відомості історичного, релігійного, довідкового характеру, наводились вислови давніх мислителів, фіксувались враження, емоції та переживання автора. Головною особливістю культури доби Хейан вважається дуалістичність світосприйняття як принцип побудови і функціонування суспільства. Ця дуалістичність доволі легко простежується у філософсько-релігійній сфері, яка відобразилася певним чином і на культурі світській, насамперед йдеться про розподіл функцій у родині, відмінності в освіті та літературі. Так, література епохи Хейан поділялася на чоловічу, в основу якої було покладено китайську вченість, і жіночу, що розвивалася в межах національних літературних традицій. Перша створювалася за канонами канбун, друга – вабун. Відповідно до всього вищезазначеного, література розподілялась на «китайську», тобто «офіційну», «чоловічу», та «японську» – «жіночу», інтимну, забарвлену в ліричні кольори.

Література, так званого, «жіночого потоку» представлена насамперед повістями – моногатарі («Гендзі моногатарі» Мурасакі Сікібу), щоденниками – ніккі, серед яких найбільш відомі «Сарасіна ніккі», «Щоденник Мурасакі Сікібу», «Щоденник ефимерного життя» Мічіцуне но Хаха, і врешті твором жанру дзуйхіцу «Записки край узголів'я» Сей Сьонагон. Проте, все ж найяскравішими представниками літератури «жіночого потоку» вважаються Сей Сьонагон та Мурасакі Сікібу. Навіть якби епоха Хейан не витворила б жодного шедеву, окрім «Гендзі моногатарі» Мурасакі Сікібу та «Записок край узголів'я» Сей Сьонагон, все одно літературу цього періоду сміливо можна було б назвати «Золотою добою» японської літератури. Ці твори зіграли вирішальну роль у формуванні літературних канонів, дали поштовх для подальшого розвитку жанрів, сприяли перегляду такого гендерного поняття як «жінка» та її роль в японській культурі загалом і літературі зокрема. Таким чином творчість Сей Сьонагон та Мурасакі Сікібу послужила яскравим прикладом не лише того, як літературний твір долає часові та просторові межі, але й того як змінювався в часі статус жінки, як змінювалася літературна критика, і водночас сама Японія.

Кавабата Ясунарі писав про Сей Сьонагон та Мурасакі Сікібу наступне: «це таланти, ніким не перевершені ні в минулому, ні серед сучасників» [5, с. 73]. Проте, незважаючи на таку високу оцінку і визнання, погляди літературних критиків на творчість обох письменниць далеко не однозначні. Так японський історик і науковець Ієнага Сабуро писав: «Щодо «Записок край узголів'я» Сей Сьонагон, які завжди протиставляють «Гендзі моногатарі» Мурасакі Сікібу, то тут, хоч і можна захоплюватись талантом автора, який зобразив різні сторони реального життя крізь призму ексцентричного сприйняття, проте, зважаючи на глибину і широту зображення людини, світу загалом, цей твір в жодному випадку не можна ставити в один ряд з «Гендзі моногатарі». Таким чином, цілком справедливо назвати «Записки край узголів'я» «тьманим ліхтарем» в порівнянні з «місячним сяйвом» «Гендзі моногатарі» [3, с. 82]. Схожої думки притримується і Кавабата Ясунарі: «Глибиною, багатством, величчю, як і строгістю думки, Мурасакі Сікібу значно перевершує Сей Сьонагон... Якщо спробувати виразити різницю між ними однією фразою, то в Мурасакі Сікібу – японська душа, в той час, коли в Сей Сьонагон – лише одна сторона цієї душі» [5, с. 76].

Відтак, вищенаведені факти свідчать про те, що найвидатніший твір Сей Сьонагон, протягом тривалого проміжку часу, сприймався науковцями як література «нижчого гатунку». Такий погляд на твір Сей Сьонагон пояснюється тим, що, власне, такі соціальні реалії як система стосунків статей та ряд уявлень з цього приводу, гендер та його вплив на створення та сприйняття тексту стають ключовими. Відтак, така негативна оцінка твору Сей Сьонагон була властива представникам протилежної статі, які підійшли до аналізу тексту «Записок» суто з формальної сторони, тобто, аналізу композиції твору, класифікації данів, тощо, і таким чином не змогли осягнути суті твору.

Кардинально інша ситуація з літературною критикою «Записок» прослідковується у працях представниць, так званої, «прекрасної» половини людства, зокрема Наомі Фукумори, Хараока Фуміко та інших, які поєднали формальний підхід до аналізу тексту з прочитанням твору в його соціальному та політичному контексті, тобто, в нерозривному зв'язку з історичним підґрунтям, так як «Записки край узголів'я» можна зі сміливістю назвати своєрідним «маніфестом слави» імператриці Тейсі, при дворі якої служила Сей Сьонагон і з точки зору якої і подається історія. Як «зміст» ця точка зору «передає відношення між дійовими особами, реакцію на зображений світ, картину, що сама є ідеологічним конструктом, як корелят риторичного контексту між

письменником і читачем слугує виявом ідеології самого літературного процесу» [4, с. 25]. Сей Сьонагон не просто служила як будь-яка інша фрейліна, а судячи з наступних рядків, написаних Тейсі і адресованих Сей Сьонагон, була безпосередньо наближеною особою до імператриці: «Навіть в цей день, // Коли всі метушаться // Й увага їхня прикута до квітів // Лише тобі під силу збагнути // Те, що лежить в мене на серці». [7, с. 15]

А тривожили імператрицю наступні події. В 995 році під час епідемії помирає її батько Фудзівара но Мічітака, який протягом довгого періоду часу обіймав найвищі посади регента (990 – 993) і канцлера (993 – 995) при імператорському дворі, що водночас забезпечувало певну політичну стабільність та опору імператриці Тейсі. Проте, по смерті Фудзівара но Мічітака політична влада повністю переходить до рук його брата Фудзівара но Мічінага, чим і зумовлюється початок правління імператриці Сьосі, його доньки. Цілком зрозуміло, що при такому перебігу подій імператриця Тейсі і ті, хто її оточував опинились в безвихідній ситуації – безпорадні, беззахисні і без політичної опори. Зворушливі події цього періоду знайшли своє відображення в таких творах як «Ейга моногатарі» та «Оокагамі». Власне, по смерті Фудзівара но Мічітака, почала написання свого твору «Записки край узголів'я» і Сей Сьонагон. Як зазначає Наомі Фукумори: ««Записки край узголів'я» «переглядають» історію для спеціальної аудиторії читачів, які не просто орієнтуються в реаліях історичних фактів, а й усвідомлюють весь трагізм імператриці Тейсі і її середовища» [7, с. 12]. Відтак, прочитання «Записок край узголів'я» лише як твору-енциклопедії з життя придворної аристократії періоду Хейан є помилковим і недостатнім. Звичайно, важко вловити всю глибину суті твору, зважаючи на ті стильові прийоми та художні засоби, які мали на меті приховати авторський задум твору, що було пов'язано з історичними подіями того часу. Маніпуляція різними техніками та способами дала можливість Сей Сьонагон створити неповторний маніфест слави Тейсі, що було цілком звичним явищем в літературі епохи Хейан, де більшість творів було написано під патронажем того чи іншого покровителя.

Таким чином, розімкненість композиції, фрагментарність, хаотичність, крапкова фабула, категорія окасі, що безпосередньо пов'язана зі сміхом, «карнавалізація» – це така собі своєрідна «маска» твору «Записки край узголів'я».

У літературних критиках, монографіях, які тим чи іншим чином стосуються «Записок край узголів'я» Сей Сьонагон, завжди порушується проблема і назви цього твору. Один із найвідоміших та найавторитетніших російських дослідників японської літератури середньовіччя В. Н. Горегляд зазначає: «...невідомо, чи була ця назва дана самим автором чи вона з'явилася пізніше, звідки пішло і як насправді слід розуміти словосполучення «Макура но сосі»» [1, с. 33]. Найбільш поширені й переконливі версії називають Сей Сьонагон творцем чи принаймні «оригінальним інтерпретатором» сполучення «макура но сосі».

Проте, на нашу думку, найбільш вірогідною є гіпотеза Наомі Фукумори, яка стверджує, що в назві цього твору використано такий поетичний прийом як какекотоба, тобто гра слів. Як і попередні літературні критики, Наомі Фукумори безпосередньо апелює до того уривку післямови, в якому Сей Сьонагон розкриває мотиви написання своїх «Записок». Вона подає таке трактування цього уривку: міністр Коречіка, брат Тейсі, приніс імператриці папір для того, щоб вона переписала «Історичні записки», які, проте, хтось вже поспіхом скопіював для імператора. Власне в цей момент Сей Сьонагон, що славилась своїм проникливим і гострим розумом застосувала гру слів, адже японське прочитання «Історичних записок» «Shiji» – «Shiki», що також може означати – 物の下に敷くもの mono no sita ni siku mono, тобто «те, що під щось підкладається», іншими словами – подушка, або ж японською мовою – まくら makura. Таким чином, використовуючи в тексті слово «makura» Сей Сьонагон має на увазі «Shiki» («Історичні записи» «Shiji»). «Shiji» (китайське прочитання) – історія, написана за китайськими канонами, яка слугувала зразком для укладання історичних творів при імператорському дворі в Японії. Така обережність Сей Сьонагон була історично зумовлена тим, що події, описані в творі безпосередньо торкалися членів імператорської родини. За гіпотезою Наомі Фукумори, твір був написаний як своєрідна реакція на ті «Історичні записки», про які згадує Сей Сьонагон, і які, вірогідно, були переписані з метою укріпити політичне становище нової імператриці Сьосі. Таким чином, своїм твором Сей Сьонагон показала не «одну сторону японської душі», а повністю відкрила і вилила в нього душу справжньої японки – «витонченої, елегантною жінки в кімоно з віялом в руках. Зараз це віяло – неперевершений витвір мистецтва, за допомогою якого можна виразити свої почуття, якась мить – і це потужна зброя» [6, с. 56]. Таким своєрідним «аксесуаром» в руках Сей Сьонагон без застережень можна назвати її твір «Записки край узголів'я».

Література:

1. Горегляд В. Н. Дневники и эссе в японской литературе 10-13 вв. / В. Н. Горегляд. – М. : ГРВЛ, 1975. – 380 с.
2. Демченко А. Ю. Вьетнамский литератор рубежа 18–19 вв. Фам Динь Хо и его сочинение «Записки составленные во время дождя» / А. Ю. Демченко. – [Електронний ресурс]. – С. 29. – Режим доступу : <http://www.ipos-msk.ru/lib/pdf/sbor004.pdf>.
3. Иенага Сабуро. История японской культуры / И. Сабуро // Пер. с японского Б. В. Поспелова. – М. : и-во «Прогресс», 1972. – 231 с.
4. Штохман Л. Концепції точки зору в перспективі феміністичної наратології / Л. Штохман. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/Shtokhman.pdf.sequence.html>.
5. Федоренко Н. Т. Кавабата Ясунари. Краски времени / Н. Т. Федоренко. – М. : Советский писатель, 1982. – 463 с.
6. J. W. Hall. Japonia od chasow najdawniejszych do dzisiaj. – Warszawa : Panstwowy Instytut Wydawniszy, 1979. – 321 с.
7. Sei Shonagon's Makura No Soshi: A Re – Visionary History [Електронний ресурс] / Naomi Fukumori // The Journal Of The Association Of Teachers Of Japanese, vol. 31, 1997. – С. 44. – Режим доступу: <http://www.waketechnology.edu/sites/default/files/libraryfiles/ereserves/japan/Fukumori-Pillow Book.pdf>.